

Сутнісна основа поняття професійної відповідальності майбутнього менеджера

Актуальність проблеми. У процесі глобальних змін наприкінці ХХ – початку ХХІ століття значно зросла роль професійної самовідповідальності в особистості як її провідної професійно важливої якості, яка є основою соціального розвитку суспільства. Тому соціально-економічні зміни в Україні змінюють вимоги до особистості професіонала і його професійної підготовки. Стрімкий розвиток технологій передбачає високий рівень професійної компетентності та наявність професійно важливих якостей у майбутніх спеціалістів, зокрема менеджерів.

Відповідальність являє собою універсальну професійно важливу якість, яка затребувана у будь-якій сфері професійної діяльності. У зв'язку з цим постає необхідність у підготовці професіоналів нової генерації. Отже, актуальність дослідження зумовлюється переходом до нової моделі вищої освіти, яка містить наступні характеристики: вона орієнтована на індивідуалізацію навчального процесу; активізує інноваційні процеси у сфері освіти; диверсифікує освітні програми вищої школи; оновлює технологічне оснащення освітнього процесу; посилює міждисциплінарну інтеграцію; змінює запити ринку інтелектуальної праці [5].

Дослідження професійної відповідальності менеджера набуває актуальності ще й тому, що у соціально-психологічних та педагогічних джерелах поняття «професійна відповідальність» і «професійна відповідальність менеджера» висвітлені не повною мірою, не розглянуті структурні компоненти цих понять та, як наслідок, не конкретизовано зміст поняття «професійна відповідальність менеджера».

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень з проблематики статті демонструє, що така професійна якість як відповідальність входить до переліку професійно важливих особистих

компетентностей фахівця, що детермінують її ефективність у багатогранній діяльності менеджера. Учені відзначають, що основою сучасної професійної парадигми стають такі пріоритети, як саморозвиток, самоосвіта, самопроекування, суб'єктна позиція особистості (Н. Кузьміна, В. Сластьонін, та ін.) [3].

Згідно з аналізом різних джерел професійну відповідальність відносять і до морально-етичних, і до комунікативних, і до організаторських якостей менеджера [6]. Почуття відповідальності вважають важливим збудником професійної діяльності. Але актуальним питанням сьогодення залишається проблема зв'язку цієї якості з процесом самоактуалізації особистості, що більш повно розкрито у психологічній літературі.

Так, у зарубіжній психології існує ряд підходів, в межах яких поставало питання відповідальності особистості: когнітивно-генетичний підхід (Ж. Піаже, Л. Колберг, К.Хелкама); теорія каузальної атрибуції (Ф. Хайдер, Х. Хекзаузен, Р. де Чармс та ін.); підхід про локуси контролю (С. Розенцвейгом, Дж. Роттер, Д. Мак-Клелланд та ін.); підхід з позиції мотивації надання допомоги (С. Шварц); підхід з позицій екзистенціальної психології (В. Франкл, К. Роджерс, Р. Мей, Ж. П.Сартр).

У вітчизняній психології проблема відповідальності досліджувалась в дещо інших контекстах: морально-етичному (Л. Сухомлинський); рольовому (С. Анісімов, А. Плахотний); соціально-психологічному (А. Спіркін); в контексті життєдіяльності особистості (С. Рубінштейн, Б. Ломов та ін.); психолого-педагогічному (А. Макаренко). Питання професійної відповідальності особистості досліджували Н. Семененко, А. Перлін, М. Муконіна.

Проблемна сфера цієї статті зумовлюється протиріччям між високими вимоги до рівня професійної відповідальності менеджерів, зокрема до управлінців економічної ланки, що висуваються сучасним суспільством сталого розвитку, і відсутністю наукового обґрунтування соціально-психологічних характеристик особистості, взаємопов'язаних з професійною

відповідальності керівників. Таким чином, вирішення зазначеного протиріччя і визначила проблему даного дослідження.

Теоретична значущість статті полягає у науковому обґрунтуванні понять, взаємопов'язаних з професійною відповідальністю менеджерів. Практичне значення полягає у можливості подальшої розробки методичних та психолого-педагогічних рекомендацій для формування професійної відповідальності майбутніх менеджерів на основі теоретичних набутоків.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення понять «професійна відповідальність» і «професійна відповідальність менеджера», розгляд структурних компонентів цих понять, конкретизація змісту поняття «професійна відповідальність менеджера» та теоретичне обґрунтування соціально-психологічних характеристик особистості, взаємопов'язаних з професійною відповідальністю менеджера.

Виклад основного матеріалу. Відповідальність є досить широким поняттям, що відображає всю сукупність зв'язків особистості і суспільства. Вона проявляється у всіх сферах суспільного життя, де виникає необхідність регулювання відносин між людьми. Виступаючи в якості «зворотного зв'язку» людини з суспільством, іншими людьми, відносини між якими регулюються певними соціальними нормативами, відповідальність висловлює можливість людини приймати самостійне рішення, орієнтуючись на ці нормативи.

Найчастіше слово «відповідальність» використовується у поєднанні з поняттями, які дозволяють уточнити характер відповідальності або її приналежність суб'єкту відповідальності – особистості або групі. Ряд авторів (М. Савчин, В. Розанова та ін.) називають це типами або видами відповідальності і відносять до них: внутрішню і зовнішню відповідальність, індивідуальну і групову, адміністративну та цивільну, дисциплінарну, матеріальну, кримінальну та ін. [3]. Але перш ніж розглядати той чи інший вид відповідальності, необхідно визначити, що являє собою відповідальність як наукова категорія.

Відомі психологи розглядають відповідальність як форму контролю, пов'язану з засвоєнням соціальних норм (М. Бобнева), як механізм внутрішньоструктурної регуляції поведінки і діяльності (О. Дорофеев, А. Петровський), як проблему свободи вибору, самодетерминації особистості (В. Бодров, В. Орлов), як одну з базових характеристик зрілої особистості (Д. Леонтьєв, А. Реан).

На даний час немає єдиного визначення явища відповідальності. Поняття відповідальності є інтегративним за своєю природою. Проте у всьому різноманітті інтерпретацій явища відповідальності можна виділити і певні спільні риси.

В енциклопедії освіти відповідальність визначається як усвідомлена необхідність співвіднесення власної поведінки із суспільними нормами та установками [1, ст. 308-309]. Відповідальність особистості є характеристикою будь-яких відносин, в яких перебувають люди, і стосується різних аспектів їхньої діяльності, визначаючи її спрямованість. Виявляється у спрямованості, характері, почуттях, різних формах просоціальної поведінки і свободі вибору. Відповідальність тісно пов'язана зі знанням об'єктивних законів розвитку суспільства, рівнем освіти і культури. Ґрунтується на ставленні: до об'єкта діяльності (позитивне, зацікавлене), до самої діяльності (зацікавлено, формально, неформально, байдуже тощо), до результату діяльності. Позитивний результат сприяє посиленню впевненості у своїх можливостях, негативний – розчаруванню.

У філософському словнику «відповідальність – це визначеність, надійність, чесність; це усвідомлення і готовність визнати себе причиною своїх вчинків; це готовність діяти раціонально для блага людей». Відповідальність – це не вина, це впевненість. Відповідальність, скоріше, включає в себе особисту підзвітність і здатність діяти в рамках етичних норм на користь собі і оточуючим, що, безумовно, важливо для розуміння сутності професійної відповідальності менеджера [4, ст. 415].

У сучасному словнику англійської мови можна знайти декілька трактувань поняття відповідальності. По-перше, вона визначається як обов'язок бути відповідальним за щось чи за когось з правом приймати рішення та можливістю бути звинуваченим у разі виникнення поганих обставин. Далі відповідальність розглядається як дещо, що необхідно виконувати як частину роботи, обов'язку. Також відповідальність розглядається як норма поведінки, що є морально або соціально правильною [7].

З точки зору античної філософії, яка є витком поняття відповідальності, це явище трактувалось як свобода вибору, активність і залежність від самого себе тільки у силі думки, де людина є автономною і самодостатньою. Аристотель, однак, приписував людині активність і довільність у діях і вчинках. В цілому, відповідальність визнавалася античними філософами найважливішою властивістю людської особистості. І. Кант розуміє відповідальність вже як свідоме підпорядкування соціальної необхідності. Г. Гегель всю світову історію розглядає як процес національного самоусвідомлення світового духу і прогрес у свідомості свободи, розуміючи людську активність як злиття волі і мислення, що породжують доцільну людську поведінку [4].

В его-психології Е. Фромм, розглядаючи відповідальність в соціально-політичному, економічному, релігійному та антропологічному аспектах, визнає, що через неї людина зможе вирішити екзистенційні проблеми і надати сенс власному існуванню [4].

У екзистенціальній психології відповідальність визнається основою людського існування і вирішення неминучих внутрішніх конфліктів, що виникають при зіткненні людини з проблемами смерті, свободи, ізоляції та безглуздості [4].

Як соціальну якість відповідальність особистості розкривають педагоги А. Макаренко, В. Сухомлинський [3]. Як якість особистості, що розкривається у контексті із самостійністю, ініціативністю, старанністю, відповідальність

розкриває М. Левківський. Як смислове утворення особистості, та її цілісну якість, в якій інтегровані духовні, соціально-психологічні та психофізичні функції, що забезпечують розвиток особистості як суб'єкта відповідальної поведінки, який реалізує необхідне й інтенційне, тлумачить відповідальність М. Савчин [3].

Таким чином, аналіз джерел показав, що поняття «відповідальність» змістовно визначається досить різноманітно. Зазначене вище, на наш погляд, має певне значення для розуміння змістовної характеристики професійної відповідальності менеджера. Таким чином, відповідальність – це внутрішня готовність дати відповідь, відгукнутися; обов'язкова присутність того, хто відгукнеться, і того, хто закликає до відповіді. Відповідальність передбачає свободу вибору, свободу волі, вона пов'язана з сенсом життя, долею. Ми вважаємо, що професійна відповідальність менеджера містить такі якості, як надійність, старанність, справедливість, готовність відповідати за свої професійні вчинки. Це також почуття обов'язку, совісті, дотримання норм суспільства.

Аналіз різних наукових підходів до визначення сутності поняття «професійна відповідальність» дав нам змогу у структурі загальної професійної компетентності менеджера систематизувати і виділити найбільш суттєві характеристики досліджуваного поняття: самоактуалізація та самодетермінація особистості, саморозвиток, самоосвіта; механізм регуляції поведінки і діяльності, норма поведінки; обов'язок бути відповідальним за щось чи за когось з правом приймати рішення; ініціативність, інноваційна діяльність.

Дуже важливим, на нашу думку, є відокремлення вченими діяльнісного аспекту професійної відповідальності, що чітко простежується у таких характеристиках: готовність діяти раціонально; впевненість у вчинках; автономність і самодостатність; активність і довільність у діях; спосіб реалізації творчого потенціалу особистості.

Отже, відповідальність можна розглядати як здійснюваний у різних формах контроль над діяльністю суб'єкта з точки зору прийнятих норм і правил. Тобто поняття «відповідальність» може бути введено там, де є поняття норми, в нашому випадку – відповідальність менеджера за наслідки діяльності певного колективу. При цьому діяльність регулюється не тільки загальними, але і специфічними нормами, що є характерними для певного виду діяльності. Як зазначає М. Солодка, професійна відповідальність пов'язана з наявністю специфічних професійних норм, що регулюють поведінку суб'єкта діяльності, які, як правило, є нормами професійної етики. Якщо поняття професійної відповідальності у лікарів і адвокатів є описаним досить детально, то представники інших професій тільки починають розробляти норми професійної відповідальності для ланок своєї діяльності. Професійна відповідальність менеджера, на нашу думку, повинна виражатися в його здатності виконувати свої професійні обов'язки на гарантовано високому рівні; дотримуватися прийнятих в даній організації корпоративних та адміністративних норм і правил; готовності тримати звіт перед собою і зовнішніми інстанціями за прийняті рішення і вчинки; готовність визнавати свої помилки і вносити зміни в свою діяльність.

Висновки. Отже, професійна відповідальність є ключовою морально-етичною, комунікативною та організаторською якістю менеджера, що визначає його загальну професійну компетентність. Високий рівень сформованості почуття професійної відповідальності детермінує успішність професійної діяльності особистості. Професійна відповідальність вимагає сьогодні пріоритетного розвитку для підвищення загальної компетентності менеджерів і підвищення ефективності діяльності їх підрозділів. Подальший науковий пошук передбачає виявлення психологічної сутності професійної відповідальності менеджера, виділивши її компоненти, критерії, показники та рівні прояву.

Список використаних джерел:

- 1) Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. - 393 с.
- 2) Мацкевич С.А. Менеджмент в системі освіти: теорія і практика інноваційної підготовки професіоналів / С.А.Мацкевич; науч. ред. А.Н.Мирошніченко. – Мінск: І.П.Логвінов, 2011. – 260 с. – (серія Universitas Ludens).
- 3) Савчин М.В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості. / М.В. Савчин. – К., 1997. – 268 с.
- 4) Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. – Київ: Абрис, 2002. - 742 с.
- 5) Adler, P.S., Seok-won Kwon & Heckscher, C. (2008). Professional work: The emergence of collaborative community. Organizational science, 359-376.
- 6) Mitchell, D.E., Ream, R.K. (2014) Professional responsibility. Springer International Publishing, Switzerland, 89-107.
- 7) <http://dictionary.cambridge.org>

Погорелова Т.Ю. Сутнісна основа поняття професійної відповідальності майбутнього менеджера.

Стаття розглядає поняття професійної відповідальності майбутнього менеджера, аналізує його походження, становлення та сучасні визначення. Стаття обґрунтовує важливість формування почуття професійної відповідальності як провідної якості сучасного фахівця.

Ключові слова: відповідальність, професійна відповідальність, менеджер.

Погорелова Т.Ю. Основы понятия профессиональной ответственности будущего менеджера.

Статья рассматривает понятие профессиональной ответственности будущего менеджера, анализирует его происхождение, становление и современные

определения. Статья обосновывает важность формирования чувства ответственности как основного качества современного специалиста.

Ключевые слова: ответственность, профессиональная ответственность, менеджер.

Pohorielova T.Y. The essence of professional responsibility of future managers.

The article reviews the notion of professional responsibility of future managers, analyzes its origin, development and modern definitions. The article proves the importance of formation of the feeling of professional responsibility.

Key words: responsibility, professional responsibility, manager.